

Wysłano także część pozostałych czasopism PTB do 20 bibliotek zagranicznych. Przekazano 100 woluminów czasopism do sprzedania księgarni PAN i „Ars Polona” oraz osobom prywatnym, które przesyłały zamówienia bezpośrednio na adres Biblioteki. Wysłano ok. 150 stron kserokopii z wydawnictw znajdujących się w zbiorach Biblioteki na indywidualne zamówienia. Działalność Biblioteki w roku 2003 była możliwa dzięki osobistemu zaangażowaniu prof. dr hab. T. Majewskiego.

IX. DANE LICZBOWE O TOWARZYSTWIE W 2003 ROKU

W roku sprawozdawczym Towarzystwo liczyło 1410 członków, w tym 989 zwyczajnych, 281 nadzwyczajnych i 21 honorowych; przyjęto 46 nowych członków, skreślono lub wystąpiło z PTB 47 osób. W stosunku do roku ubiegłego liczba członków zmniejszyła się o 22 osoby. W roku 2003 Towarzystwo pożegnało 4 członków (m.in.: prof. Wandę Lasotę, dr Lucynę Fagasiewicz, dr Małgorzatę Tarczyńską z Oddz. Łódzkiego).

W oddziałach PTB odbyło się łącznie 120 posiedzeń naukowych, na których wygłoszono 138 referatów. 6 referatów przedstawili prelegenci z zagranicy. Szczegółowe dane dotyczące oddziałów i sekcji Towarzystwa znajdują się w załączonych tabelach 1–4.

Warto również zaznaczyć pamięć Towarzystwa o zmarłych członkach: w związku z uroczystością Wszystkich Świętych złożono kwiaty i zapalono znicze na grobach botaników w Oddziale Krakowskim i Łódzkim.

Alina STACHURSKA – SWAKOŃ

VARIA

POWOJNIKI I OGRÓD BRATA STEFANA FRAN CZAKA

Clematis and the garden of brother Stefan Franczak

Brat zakonny SJ Stefan Franczak z Warszawy (Fot. 1) jest znanym na całym świecie hodowcą powojników. W ciągu kilkudziesięciu lat swojej pracy stworzył w ogrodzie klasztornym przy ul. Rakowieckiej w Warszawie, należącym do Zakonu Ojców Jezuitów, wspaniałą kolekcję roślin ozdobnych liczącą około 1000 odmian. Składają się na nią szczególnie cenne kolekcje irysów amerykańskich (*Iris*), liliow-

Fot. 1. Brat Stefan Franczak (fot. Sz. Marczyński).

Phot. 1. Brother Stefan Franczak (phot. Sz. Marczyński).

ców (*Hemerocalis*) i właśnie powojników (*Clematis*). Selekcją powojników zainteresował się brat S. Franczak w końcu lat 60. Dotychczas uzyskał ponad 80 odmian, z tego przeszło 60 jest oficjalnie zarejestrowanych. Nikt z żyjących hodowców powojników na świecie nie może się poszczycić takim rezultatem. Istotna jest jednak nie tylko liczba odmian, ale przede wszystkim ich jakość. Wiele z nich uzyskało prestiżowe wyróżnienia międzynarodowe. Odmianom 'Błękitny Anioł' (Fot 2.), 'Polish Spirit' i 'Warszawska Nike' przyznano w Anglii „Award of Garden Merit” – najwyższe wyróżnienie nadawane przez Royal Horticulture Society najlepszym odmianom roślin ogrodowych. Opisywano je także w wielu artykułach prasowych, np.: w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Szwecji czy Wielkiej Brytanii. Nie ma chyba na świecie książki poświęconej pnączom ogrodowym lub powojnikom, wydanej po 1985 roku, w której nie byłyby opisane jakieś odmiany brata Stefana.

Cztery odmiany powojników brata Stefana zostały uhonorowane medalami na największej europejskiej wystawie szkółkarskiej – PLANTARIUM W

Fot. 2. Powojnik 'Błękitny Anioł' (fot. Sz. Marczyński).

Phot. 2. Clematis 'Błękitny Anioł' (phot. Sz. Marczyński).

Holandii. Odmiany 'Kardynał Wyszyński', 'Błękitny Anioł' i 'Westerplatte' otrzymały złote medale, a odmiana 'Warszawska Nike' – srebrny. Odmiana 'Emilia Plater', jako jedyna w 2002 roku, po trzyletniej obserwacji została wyróżniona przez Brytyjskie Towarzystwo Powojnikowe (British Clematis Society) – „Certificate of Merit 2002” za niezwykłą zdrowotność, odporność i dekoracyjność. Również wiele innych odmian powojników wyhodowanych przez brata Stefana charakteryzuje się nie tylko niezwykłym pięknem, obfitym i długim kwitnieniem, ale właśnie tak cennymi cechami, jak duża odporność oraz zdrowotność. To sprawia, że ich popularność cały czas rośnie. W różnych szkółkach na całym świecie mnoży się ich rocznie chyba kilka milionów. Przewidywano, że już dziesiątki milionów ogrodów w różnych rejonach świata. Wielu właścicieli ogrodów wie, że twórcą tych odmian jest polski jezuita, brat Stefan Franczak. Jest to, moim zdaniem, najpowszechniej znany dorobek hodowlany polskiego ogrodnika na świecie.

Większości odmian Brat Stefan nadał nazwy związane z wybitnymi osobistościami polskiego kościoła ('Jan Paweł II', 'Kardynał Wyszyński', 'Matka Urszula Ledóchowska', 'Matka Siedliska'...) lub z polską historią ('Warszawska Nike', 'Westerplatte', 'Monte Cassino', 'Emilia Plater'...). Sądzę, że dla wielu miłośników ogrodów jest to pierwsze zetknięcie z Polską i początek zainteresowania jej historią i problemami. Odmiany powojników brata Stefana fantastycznie promują Polskę i jej osiągnięcia. Sprzyjają pokojowemu łamaniu barier i granic.

Wiosną 2003 r. roku rozeszła się wiadomość o projekcie przeniesienia brata Stefana Franczaka w inne miejsce oraz likwidacji lub uszczuplenia powierzchni ogrodu i zastąpienia pozostałości wielkim trawnikiem. Spowodowało to istną burzę w ogrodniczym świecie, zwłaszcza wśród miłośników powojników. Do księdza Rektora Kolegium Jezuitów skierowano kilkadziesiąt listów z 15 krajów. W przekazanych do mojej wiadomości listach podnoszono wartość odmian brata Stefana i jego wielkie zasługi w selekcji nowych odmian. Zacytuję kilka z nich:

– „Brat Stefan wyhodował więcej odmian powojników niż którykolwiek z żyjących hodowców, a jest na piątym miejscu wśród najbardziej wydajnych hodowców [powojników] w ogóle. Wyhodował jedne z najpiękniejszych odmian powojników, które ujrzały światło dzienne. Wyhodowane przez niego odmiany charakteryzują się zdrowotnością i odpornością.” (*Victoria Matthews, botanik, międzynarodowy rejestrator powojników, autorka artykułów i książek; Wielka Brytania*).

– „Jego odmiany powojników są wspaniałym uzupełnieniem roślin tego pięknego rodzaju w ciągu ostatnich 30 lat. Ich wartość często polega nie tylko na ich wyjątkowym pięknie i odporności, sprawiającym, że są wspaniałymi roślinami do uprawy w strefie umiarkowanej, ale często również na ich nazwach... skutecznie przypominających nam o Polsce, jej historii, kulturze i religii. Te powojniki są bardzo dobrze znane i powszechnie dostępne w Wielkiej Brytanii i przypominają nam o niezłomności polskiego ducha.” (*Ursula Buchan, autorka książek i artykułów ogrodniczych; Wielka Brytania*).

– „Żyjąc w Japonii z dala od Polski, bardzo mało o niej wiemy. Ja znam tylko trzech sławnych Polaków: Fryderyka Chopina, Jana Pawła II i Brata Stefana Franczaka. W Japonii jest około 10 milionów miłośników powojników, większość z nich zna imię Brata Stefana Franczaka i ceni doskonałość jego odmian. Niemal wszyscy z nich uprawiają jakieś odmiany powojników wyhodowane przez niego. Tysiące z nich kocha powojniki dzięki odmianom Brata Stefa-

na.” (*Hiroshi Takeuchi, prezes Japońskiego Towarzystwa Powojnikowego; Japonia*).

W tej sprawie wystosował także list przewodniczący Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego, prof. dr hab. Janusz Hereźniak.

Z całej korespondencji jasno widać, jak ważne jest, aby ocalić kolekcję odmian powojników i innych roślin w ogrodzie, w którym powstały. Można ją przekształcić, ograniczyć, ale nie powinno się jej niszczyć. Stanowi ona ważną część historii polskiej kultury materialnej. Warto ją zachować na trwałe, zwłaszcza, że Polska nie ma tak wielu osiągnięć miary światowej, aby je trwonić.

Informacje, które napłynęły do Kolegium Jezuitów pozwoliły na lepsze zrozumienie wagi dorobku brata Stefana i zmianę decyzji. Wygląda na to, że część ogrodu potrzebna do rozmnażania i dalszych prac hodowlanych zostanie pod opieką brata Stefana tak długo, jak on zechce, a pozostała część będzie zmieniana stopniowo, aby miał on czas na przesadzenie najwartościowszych roślin. Tak więc jest nadzieja, że tak cenny i niepowtarzalny dorobek nie zostanie zaprzeczony.

Sądzę, że wiedzę o osiągnięciach brata Stefana Franczaka – doskonałego hodowcy i praktyka, członka dwóch prestiżowych stowarzyszeń zajmujących się powojnikami, International Clematis Society oraz British Clematis Society – warto upowszechnić, wykorzystać do promocji zarówno Polski jak i zakonu jezuitów. Dobrze by się stało, gdyby przyklasztorny ogród, po ewentualnych przekształceniach, temu służył i zawierał kolekcję wszystkich odmian wyhodowanych przez brata Stefana Franczaka.

Szczepan MARCZYŃSKI

KSIĘŻNA JABŁONOWSKA – MIŁOŚNICZKA PRZYRODY

Princess Anna Jabłonowska – admirer of nature

ŻYCIE

Portret Anny Pauliny z Sapiechów Jabłonowskiej można obejrzeć w auli Akademii Medycznej, dawniej sali balowej pałacu Branickich w Białymstoku. Natomiast z zachowanych przekazów literaturowych wiadomo, że była to niewiasta energiczna, o niezwyklej sile witalnej i stanowczości, reformatorka, kolekcjonerka i mecenaska. Z zapałem tworzyła i wcielała w życie reformy społeczno-gospodarcze w swoich dobrach, a lubowała się w kolekcjonerstwie, w uczonych dysputach oraz studiowaniu i pisaniu ksiąg.

Urodziła się w 1728 r. w miejscowości Wołpia niedaleko Grodna i Mostów, w ówczesnym województwie nowogrodzkim. Ojciec, Kazimierz Karol Sapieha, był starostą onikszyńskim i wołpińskim, generałem artylerii litewskiej. Matka – to Karolina z Radziwiłłów, kanclerzanka litewska. Anna była najstarszą spośród czworga dzieci Sapiechów.

W wieku 10 lat straciła ojca. Matka wyszła ponownie za mąż za księcia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, z którym wiele podróżowała po Europie. Ojczym (mecenas nauki i sztuki) odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu osobowości intelektualnej Anny. W dużej mierze, to dzięki niemu zdobyła sporą wiedzę ogólną. Częste wyjazdy rodziców zmusiły Annę, już od wczesnej młodości, do zajmowania się sprawami gospodarczymi. Wtedy to ujawnił się jej duży zmysł organizacyjny, co w niedalekiej przyszłości okazało się bardzo korzystne, gdy spoczęło na niej zadanie kierowania podupadającymi dobrami rodzowymi.

W 1750 r. zawarła związek małżeński ze starszym o 29 lat stryjecznym bratem ojczyzna, świeżo owdowiałym, Janem Kajetanem Jabłonowskim. Wkrótce małżonkowie wyjechali w kilkuletnią podróż po Europie. Po powrocie do kraju księżna objęła zarząd dobrami, a mąż nadal podróżował. W marcu 1764 r. Jan Kajetan zmarł, pozostawiając żonie cały majątek ruchomy, pałace i dobra ziemskie. W chwili śmierci męża Anna liczyła dopiero 36 lat. Bezdzietna,

nie wyszła powtórnie za mąż, skupiając całą energię życiową na sprawach politycznych, reformatorsko-gospodarczych i oddając się z zamiłowaniem nauce.

DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA, GOSPODARCZA I REFORMATORSKA

Chociaż nie czas i miejsce, aby omawiać szczegółowo szeroką działalność polityczną księżnej, trzeba wspomnieć o jej zaangażowaniu w sprawy konfederacji barskiej, konstytucji 3 Maja oraz insurekcji kościuszkowskiej. Skutki tej działalności miały poważny, negatywny wpływ na życie księżnej, a powstanie kościuszkowskie w znacznym stopniu przyczyniło się do poniesienia przez Jabłonowską bardzo wielu strat materialnych.

Anna Jabłonowska jest postrzegana przez historyków przede wszystkim jako działaczka gospodarcza i reformatorka, ponieważ przez 36 lat zarządzała swoimi ogromnymi posiadłościami, w skład których wchodziło łącznie 11 miast i 107 wsi.

Dbiała zarówno o wieś, jak i o miasta. Popierała rozwój rzemiosła i handlu, opiekowała się różnymi gminami wyznaniowymi. Szczególnie dużo uwagi poświęciła dwóm miastom: Kockowi i Siemiatyczom.

Ostatnie lata życia były dla księżnej bardzo trudne. Wydarzenia polityczne z końca XVIII w. doprowadziły do katastrofy finansowej. Nie powiodły się próby ratowania majątku poprzez zaciąganie pożyczek zagranicznych. W końcu ściągana za długi, po wyjeździe z Kocka żyła w osamotnieniu, aż do śmierci w Ostrogu, w lutym 1800 r.

EDUKACJA I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Nie zachowały się źródła dotyczące wykształcenia księżnej, ani nazwiska jej nauczycieli. Należy sądzić, że edukacja młodej księżniczki była prowadzona metodami ogólnie wówczas przyjętymi w możnych domach magnackich. Mimo to, a może dzięki temu, osiągnęła wysoki poziom intelektualny. Interesowała się etnografią, literaturą, filozofią i muzyką. Dobrze władała łaciną, niemieckim i francuskim, prawdopodobnie angielskim. Powszechnie uważano ją za osobę uczoneą. Według opinii z 1936 r. biografki księżnej, Janiny Bergerówniej: „Przed majestatem jej rozumu chyliły się z szacunkiem największe postacie ówczesnej Polski, sława jej rządów docierała nawet poza granice kraju.”

Pozostawiła spory dorobek pisarski, na który składają się rękopisy i prace drukowane (np. *Porządek robót miesięcznych ogrodnika na cały rok wypisany i na miesiące podzielony*) oraz setki, a może ty-

siące listów. Z racji swych zainteresowań korespondowała bowiem nie tylko z najbliższymi i rodziną, ale z tzw. „uczonym światem”.

Bardzo interesowała się szeroko pojętym przyrodoznawstwem. W Kocku (dzisiejsze województwo lubelskie), który odbudowała po najeździe szwedzkim, urządziła swą letnią rezydencję, założyła wspaniały ogród-park z oranżerią i gabinet zasuszonych roślin czyli – herbarium. W Siemiatyczach (obecnie województwo podlaskie), przebywała zwykle zimą. W tamtejszym pałacu zgromadziła dużą bibliotekę. Utworzyła też „gabinet historii naturalnej”, w którym, we wspaniałych szafach, mieściły się okazy fauny, flory, okazy geologiczne, a także aparatura naukowa. Dzięki temu Siemiatycze stały się na długi czas znaczącym ośrodkiem nauki i sztuki, odwiedzanym zarówno przez koronowane, jak i uczone głowy epoki Oświecenia, a zbiory przyciągały znawców, jako najbogatsze w kraju, a może – jak chcą inni – w Europie.

Niemniej o poczynaniach gospodarczych i kolekcjonerskich Jabłonowskiej wiemy raczej dzięki sprawozdaniom z wizyt przedstawicieli elit kulturalnych oraz monarchów. Sama księżna nie sporządziła – a szkoda! – szczegółowego spisu swej kolekcji.

Zagraniczni i krajowi bywalcy majątków siemiatyckiego i kockiego, byli zafascynowani nie tylko zbiorami, lecz także osobą właścicielki, co wyrażali prozą i wierszem. Tak np. w 1777 r. poeta, ks. Fabian Sakowicz, proboszcz w Czarnawszczycach koło Brześcia Litewskiego, napisał m.in.:

„Koszem wielkim Gabinet sprowadzasz wspaniały,
Gust twój dobry i dowcip tutaj tryumfuje,
Godnaś Xiężno największej wynalazców chwały!”

W 1793 r. odwiedził „gabinet”, król Stanisław August Poniatowski. Z relacji zamieszczonej w gazecie „Korespondent Krajowy i Zagraniczny” można się dowiedzieć, że: „N. Pan przejrzał tylko trzy sale tego Gabinetu, jako to: Salę Roślinną, Zwierzęcą i Kruszcową, tudzież Salę Fizyczną... U wieczery trwały rozmowy o gatunkach różnych drzew w kraju rosnących, a do trwałego zażycia ku ozdobie i wygodzie przydatnych.” Z głów koronowanych „gabinet” oglądali jeszcze – cesarz Józef II, jako hr. Falkenstein (w sierpniu 1780) oraz książę rosyjski Paweł z małżonką, pod nazwiskiem Du Nord (w listopadzie 1782).

Księżna bardzo pragnęła, aby zbiory biblioteczne i „gabinet” nie uległy zniszczeniu. Chciała je ofiarować Rzeczypospolitej. W 1788 r. zwróciła się w tej sprawie do króla, w rok później do marszałka sejmu Małachowskiego. Sejm Wielki nie przyjął tej darowizny, co bardzo wzburzyło księżnę. Sprawę tę poru-

szyla raz jeszcze w liście do Stanisława Augusta, w czasie insurekcji kościuszkowskiej (czerwiec, 1794): „niech mam moje domy kocki i siemiatycki ochroniony, w których mam zbiory wieku mojego całego, które dawno ofiarowałam ojczyźnie mojej chciałam”.

Ostatecznie „gabinet” pozostał w pałacu siemiatyckim do 1802 r., poczym sprzedano go carowi Aleksandrowi I, wywieziono do Moskwy (a w części do Petersburga) i подарowano moskiewskiemu uniwersytetowi, gdzie głównie w oparciu o ich część geologiczną, utworzono tzw. „siemiatycki gabinet przyrodniczy”. Prawie wszystko sponęło po zajęciu Moskwy przez wojska napoleońskie w 1812 r. Petersburska część zbiorów prawdopodobnie ocalała. Rozproszeniu uległa bogata i pełna cennych dzieł biblioteka, o której Staszic pisał w swoim *Dzienniku podróży*: „...ma kilka pięknych edycji łacińskich klasyków i wielu autorów do botaniki”. Katalog księgozbioru z 1803 r. liczył 194 strony druku, a bynajmniej nie obejmował wszystkich pozycji! Pałac w Siemiatyczach został niemal zupełnie zniszczony w czasie powstania w 1863 r.

Na szczególną uwagę zasługuje znajomość księżnej Jabłonowskiej z księdzem Krzysztofem Klukiem, autorem *Dykcjonarza roślinnego*. Czy kontakty te można nazwać „współpracą”, skoro obydwie osoby dzieliła jednak znaczna przepaść w społecznej hierarchii, co w owych czasach było sprawą dość istotną i kto na tej znajomości więcej skorzystał? Trudno to jednoznacznie ocenić. Rostafiński napisał w 1916 r. „nie mielibyśmy takich pism księdza Krzysztofa Kluka, jakie mamy, gdyby nie zbiory siemiatyckie wraz z ich biblioteką”. Jednakże późniejsi badacze są zdania, że ks. Kluk podejmował wiele tematów dotyczących gospodarki rolnej znacznie wcześniej niż czyniła to księżna. Zapewne bywał dość częstym gościem w Siemiatyczach, korzystając z bogatej biblioteki. Nęcił go także zbiory „gabinetu”, o których wartości naukowej wyrażał się bardzo pozytywnie oraz możliwość spotkania wybitnych ludzi, goszczących w pałacu (m.in. bywał tu Jan Emanuel Gilibert). Dyskusje podczas siemiatyckich „biesiad naukowych”, w których żywy udział brała także księżna Anna, stanowiły dla Kluka uzupełnienie jego ogólnego i przyrodniczego wykształcenia. Natomiast oranżerie w ogrodzie botanicznym w Kocku, ciechanowski proboszcz wykorzystywał przy obserwacji roślin w zimnych porach roku. Odwdzięczył się księżnej, wzbogacając zbiory siemiatyckie preparowanymi przez siebie okazami ptaków i motyli z Podlasia. Podarował jej także zielnik złożony z własnoręcznie zebranych roślin. Jak pisze jego biograf ks. Szymon Bielski: „Zrobił kolekcją wszystkich ziół, przyklejając każde na

papier (...) tę (...) Xiężnie Jabłonowskiej do gabinetu naturalnego w Siemiatyczach ofiarował”. Niestety, zupełnie nie wiadomo, co się stało z zielnikiem Kluka. Próżno szukać o nim wzmianki w różnego rodzaju mniej lub bardziej dokładnych spisach zawartości „gabinetu”.

Bardzo interesującym i tajemniczym naukowym wydarzeniem w życiu księżnej było znalezienie w jednym z majątków Jabłonowskich pewnej dziwnej rośliny. O tym intrygującym znalezisku niezwłocznie pociągnęła powiadomić króla Stanisława Augusta: „Przyjąć raczysz łaskawie Wasza Królewska Mość Pan mój Miłoścywiu pierwszy w owym gatunku” (fragment listu z sierpnia 1787 r.). W liście z września tegoż roku pisała: „Krzew ten był przypadkiem znaleziony na sianożętach w województwie braclawskim niedaleki Piwkowa we wsi PP. Jabłonowskich (...) przesłany mi był srodze nieostrożnie upakowany, bo ucalonego żadnego kwiatka tak nie przywiózł, ażeby klasyfikacje onego zrobić można było bez której żadna akademia nie potrafi umieścić i naznaczyć mu porządku. Gdy więc do Rzymskiej Akademii od mnie był posłany i tamże wystychny został, uczyniła Akademia dla mnie honor nazwania go imieniem tym co go noszę (...).

Rośliny tej ks. Kluk nie wymienia w swoim *Dykcjonarzu* (1788), ani nie wspomina o niej w żaden inny sposób. Doprawdy, dziwić musi fakt, że właścicielka „gabinetu naturalnego” nie poinformowała swego miejscowego botanicznego eksperta o tak ważnym znalezisku, ale wysłała je do Akademii Rzymskiej!

Wzmianka o odkryciu gatunku nazwanego imieniem księżnej znalazła się nawet w wierszu *Oda* z 1787 r., autorstwa wspomnianego wcześniej ks. Sakowicza:

„Umysł Twój sprzyja sztukom, talentom życzliwy,
Hojnie płody Natury zgromadasz i dziwy...”

I przypis do tego fragmentu: „I temi czasy I. O. Xiężna Jmć ciekawą starannością swoją nieznaną roślinę osobliwszej figury wynalazła, którą Akademie zagraniczne (...) rzezoną Roślinę od Prześwietnego Wynalezicielki Imienia, Jabłonowska nazwały.”

Jednakże w późniejszej literaturze botanicznej próżno szukać informacji o krzewie nazwanym *Jablonovskia*. Nie wiadomo nawet do jakiej rodziny należało go zaliczyć!

Widać było także starania księżnej o to, aby swą gospodarką nie czynić niepotrzebnych szkód w przyrodzie. Dowodem są choćby *Ustawy powszechne dla dóbr moich rządców* opracowane i wydane przez nią

samą, liczącą 8 tomów (ok. 700 stron!). I tak w tomie V, o leśnictwie, czytamy m.in.: „Majenia na Boże Ciało i Zielone Świątki zupełnie zakazuje się, jako rzeczy bardzo dla lasów szkodliwej, a nic do nabożeństwa nie pomagającej”. Są też zalecenia mówiące o... kształtowaniu krajobrazu: „Do wysadzania dróg publicznych zażywają się dęby, topole, jawory, brzostry, wiązy, jasiony, klony i buczyna... Po wsiech wierzby i fruktowe drzewa... Nad brzegami rzek i grobel – wierzby, olchy, topole, morwy...”.

Józef Rostański napisał w 1916 r.: „Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska wystawiła sobie całym życiem trwalszy daleko pomnik i żyć będzie zawsze w pamięci narodu, którego była nieodrodną córką, niewątpliwie najznakomitszą Polką”.

Kim zatem była księżna Jabłonowska? Czy tylko wykształconą dyletantką, pragnącą imponować publiczności swymi zbiorami, czy też osobą prawdziwie zainteresowaną naukami przyrodniczymi? Należy raczej sądzić, że zagadnienia szeroko pojętego przyrodoznawstwa naprawdę ją pasjonowały i zajmowały bardzo ważne miejsce w jej życiu. Niewykluczone, że księżna zapadła po prostu na chorobę, nazwaną przez Kartezjusza „żądzą wiedzy”, a której „nie można uleczyć, ponieważ ciekawość wzrasta wraz z wiedzą”.

Ludwik FREY

ŹRÓDŁA

- BERGERÓWNA J. 1936. Księżna pani na Kocku i Siemiatyczach. Towarzystwo Naukowe we Lwowie, Lwów.
- BRZEK G. 1977. Krzysztof Kluk. Wyd. 2. rozszerzone i uzupełnione. Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- GÓRSKI P., JARONIEWSKI W. 1997. Anna Jabłonowska (1728–1800) i jej związki z farmacją i przyrodoznawstwem. *Farmacja Polska* 53: 549–552.
- KOŁODZIEJCZYK J. 1932. Ks. Krzysztof Kluk. Dzieła i twórczość. Nakładem PAU, Kraków.
- ŁASZKIEWICZ A. 1962. Losy największego polskiego zbioru przyrodniczego z epoki Oświecenia. *Wszehświat* 7–8: 197–198.
- ROSTAFIŃSKI J. 1916. Księżna wojewodzina braclawska jako przyrodniczka. W: *Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza*. 2. Lwów, s. 280–303.
- SKOWRONEK J. 1992. Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu. Aleksander Sapieha. Państwowe Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- WÓLK A., WÓJCİK Z. J. (red.) 2001. Księżna Anna z Sapiehów Jabłonowska (1728–1800) w 200. rocznicę zgonu. Towarzystwo Przyjaciół Siemiatycz, Urząd Miasta Siemiatyckiego, Siemiatycki Ośrodek Kultury, Siemiatycze.
- WÓJCİK Z. 1970. Gabinet historii naturalnej Anny Jabłonowskiej. W: J. WÓJCİK, Aleksander Sapieha i warszawskie środowisko przyrodnicze końca XVIII i początku XIX w. *Prace Muzeum Ziemi* 15: 38–47.
- WÓJCİK Z. 1987. Jabłonowska Anna Paulina (1728–1800) autorka pism gospodarczych, kolekcjonerka. W: S. FELIKSIAK (red.), *Słownik biologów polskich*, PWN, Warszawa, s. 218.

SIEDMNASTOWIECZNE MIEDZIORYTY ROŚLIN JEREMIASZA FALCKA

The 17th century copperplates of plants
by Jeremias Falck

Jeremiasz Falck¹ urodzony około 1619 roku w Gdańsku, żył i działał m.in. w Paryżu i Amsterdamie [1, 4, 7, 9, 10]. Na niezwykle interesujący zbiór rycin z przedstawieniami kwiatów przypisywanych temu artyście składają się sztychy znajdujące się w polskich zbiorach graficznych w Krakowie, Poznaniu i Warszawie². Są to siedemnastowieczne miedzioryty, prezentowane na pojedynczych kartach; z reguły czarno-białe. Kwiaty występują na rycinie pojedynczo lub w grupie. Układ grupy może być kompozycją (bukiet kwiatowy) (Ryc. 1) lub wizerunki poszczególnych kwiatów są rozrzucone na karcie (Ryc. 2). Czasem przedstawiane kwiaty są ukazane w różnych stadiach rozwoju, jednak najczęściej są one w pełni rozkwitu (Ryc. 3). Wymiary miedziorytów są zbliżone, mieszczą się one w granicach 17–23 x 11–15 cm. Do tej pory udało mi się zlokalizować łącznie około 163 sztychy³. Zbiór ten obejmuje zarówno kopie tej samej ryciny (różniące się na przykład jakością odbitki) jak również kopie lustrzane. Charakterystyczny jest prawie zupełny brak jakichkolwiek opisów na rycinach z wyjątkiem frontispisów, czyli kart tytułowych (na których umieszczono tytuły serii; daty wydania, nazwę wydawnictwa, etc.) (Ryc. 4), co bardzo utrudnia identyfikację. Opisywany przeze mnie zbiór rycin znalezionych w polskich zbiorach graficznych jest tylko częścią zbioru rycin kwiatowych J. Falcka.

¹ Był uczniem W. Hondiusa, a około 1640 r. Fr. Chauveau i C. Bloemaerta w Paryżu. W latach 1649–1655 przebywał w Szwecji, 1655–1657 w Amsterdamie, następnie w Hamburgu. Zmarł w 1677r. w Gdańsku. Jest trochę niejasności dotyczących biografii Falcka, między innymi co do daty urodzenia. Podaję za Hollsteinem [11] rok 1619-około; wielu autorów przyjmuje rok 1610, m.in. *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*.

² W Krakowie w posiadaniu rycin jest Muzeum Czartoryskich oraz Gabinet Rycin PAU; w Poznaniu oraz Warszawie Muzeum Narodowe.

³ Z tego grupa krakowska liczy 44 ryciny; grupa warszawska 48; poznańska 71.

Pozostałe znajdują się w zbiorach muzealnych poza granicami kraju, a także w zbiorach prywatnych. Ze względu na duże rozproszenie tych rycin, sam tylko polski ich zbiór nie daje możliwości charakterystyki i identyfikacji bez zapoznania się przynajmniej częściowego z pozostałymi szytami. Dlatego też na obecnym etapie badań trudno jest stwierdzić jednoznacznie, jakie przeznaczenie miały miedzioryty Falcka. Czy były to próbki kopii kwiatów, swoiste ćwiczenia miedziorytnicze tworzone bez uzasadnienia? Czy możliwe jest, że J. Falck przygotowywał się do większej publikacji, prezentującej określoną grupę kwiatów? A może wszystkie te grafiki stanowiły część jakiegoś jednego, większego dzieła, do którego Falck miał przygotować serię rycin, jako autor, na przykład, jednej lub kilku jego części?

Miedzioryty z przedstawieniami kwiatów Jeremiasza Falcka nie były do tej pory opracowywane. Do chwili obecnej nie ukazały się żadne większe publikacje dotyczące tego zbioru, zarówno w Polsce, jak i zagranicą. Autorzy zajmujący się dokonaniem J. Falcka z reguły pomijają tę dziedzinę jego twórczości jako mało istotną; z kolei autorzy zajmujący się np. ilustracją botaniczną mają do dyspozycji tyle różnorodnego materiału, że zazwyczaj nie docierają do stosunkowo mało znanej grupy przedstawień kwiatowych Falcka. Wyjątkiem jest tu publikacja Blocka z 1890 roku [1], który opisuje konkretną grupę rycin znajdujących się w większości w zbiorach poznańskich. Zestawienie obejmuje stan posiadania w 1890 roku. Jest to publikacja najprecyzyjniej opisująca rycinę kwiatową Falcka i do tej pory wykorzystywana przez badaczy. Oprócz opisów rycin znajdujących się w poszczególnych seriach, Block przytacza dokładnie tytuły poszczególnych serii umieszczone na frontyspisach, co ułatwia współcześnie porównanie i identyfikację rycin obecnie dostępnych, z opisanymi przez niego w pracy z 1890 r. Za Blockiem zestawienie to powtarzają autorzy innych opracowań tego tematu. Hollstein w swoim indeksie [4] umieszcza zaproponowany przez Blocka podział (czyli podział na pięć grup w zależności od wymiarów i przedstawień), ale nie precyzuje, czy podział ten odnosi się do jakiejś konkretnej grupy rycin Falcka, czy też do jego szytów w ogóle. To samo dotyczy autorów piszących na temat Falcka w kraju. Publikacja z lat pięćdziesiątych [12] poświęca rycinom kwiatowym Falcka zaledwie parę zdań. J. G.

Ryc. 1 Jeremias Falck (?), *Flora Semperviva*..., 1657, miedzioryt, 24 x 16,9 cm.

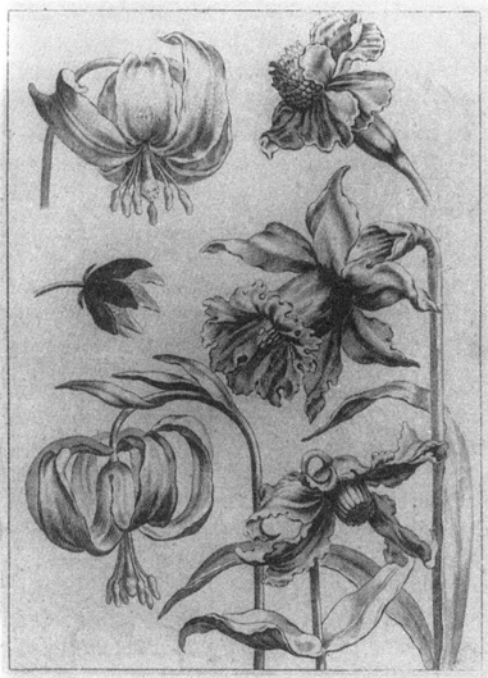
Fig. 1 Jeremias Falck (?), *Flora Semperviva*..., 1657, copperplate, 24 x 16,9 cm.

Block analizując zbiór jego rycin kwiatowych, skupił się przede wszystkim na grupie szytów poznańskich około 1890 roku [1]. Czy uważał zbiór poznański za miarodajny, wystarczający do przeprowadzenia charakterystyki? Przypuszczalnie nie.

Biblioteka Uniwersytetu w Wageningen⁴ posiada w swoich zbiorach wolumin z jedenastoma seriami grafik publikowanymi pomiędzy 1616 a 1662 rokiem, z których cztery części są przypisywane Falckowi.⁵ Te cztery części to: *Novae et exquisitae florum icones, hujus generis artium cultoribus perutiles / maxima cura delineatae et tabulis aeneis incisae per Jeremiam Falck*; Hamburgi 1662; *Verscheyde nieuwe tulpen, en andere bloemen*, Amsterdam: Frederick de Widt [1650?]; [Suite van gravures met tulpen], [1650?]; [Suite van gravures van tulpen en andere bloemen], Amsterdam: C. J. Visscher, 1616.

⁴ Special Collections, Wageningen UR Library, The Netherlands

⁵ Co do jednej tylko części autorstwo Jeremiasza Falcka nie ulega wątpliwości. Chodzi o *Novae et exquisitae florum icones*,..... Hamburg 1662.

Ryc. 2. Jeremias Falck, *Novae et exquisitae Florum Icones...*, XVII, miedzioryt, 20.6 x 14.3 cm.

Fig. 2. Jeremias Falck, *Novae et exquisitae Florum Icones...*, XVII, copperplate, 20.6 x 14.3 cm.

Podczas analizy tytułów serii na frontispisach nie trudno zauważyć, że pokrywają się one z tymi umieszczonymi na frontispisach za zbiorów graficznych w Polsce (Ryc. 4). Czy fakt jednolitości tytułów oraz opracowania graficznego stron tytułowych świadczy o tym, że pierwotnym przeznaczeniem serii kwiatowych była publikacja będąca obecnie w zbiorach biblioteki w Wageningen? Na pewno nie. Niemniej pytanie o to, czy ryciny ze zbiorów polskich mają coś wspólnego z publikacją z Wageningen, nasuwa się samo. Może były przeznaczone do uzyskania drugiego takiego woluminu, a może były tylko pozostałością po wydawnictwie z Wageningen?

Powstające na przełomie XVI/XVII wieku ilu-

strowane antologie – florilegia⁶ – były bardzo różnorodne. Kwiaty były przedstawiane na pojedynczych kartach⁷ lub w formie woluminu; z reguły uporządkowane według pewnego klucza (np. jeden ogród, kolekcja, jeden gatunek, etc.) w całość, czasami opatrzoną krótkim wstępem, poprzedzoną frontispisem [6].

Florilegia dokumentowały poszczególne zbiory. Dotyczyły zarówno estetycznej strony prywatnych kolekcji botanicznych, jak i w niektórych przypadkach były przedstawieniami oferty handlowej (np. przykładami nowych gatunków roślin) lub służyły jako dokumentacja w prowadzonych badaniach naukowych. Katalogi i pojedyncze karty były publikowane i wymieniane przez kolekcjonerów.

Ryciny kwiatów Falcka są analogiczne do przedstawień kwiatów prezentowanych na kartach florilegiów⁸. Można tu wymienić liczne przykłady z zacho-

Ryc. 3. Jeremias Falck, *Verscheyde Nieuwe Tulpen...*, 1657, miedzioryt, 19.5 x 15.5 cm.

Fig. 3. Jeremias Falck, *Verscheyde Nieuwe Tulpen...*, 1657, copperplate, 19.5 x 15.5 cm.

⁶ Florilegium n. (pl. – gia) zbiór kwiatów; opis flory; antologia. Wyraz nowołaciński – z łaciny *florilegus* zbierający kwiaty, zbieracz kwiatów, *flori* – + *legere*.

⁷ Na przykład szychy Falcka najprawdopodobniej były publikowane jako serie grafik w jedenastu zeszytach pomiędzy 1616–1662 rokiem, Koninklijke Bibliotheek, The Hague.

⁸ Na przykład tulipany z części czwartej są najprawdopodobniej lustrzanymi kopiami tulipanów z *Hortus Floridus* Crijpjan van der Passe 1612–1614; biblioteka Uniwersytetu w Wageningen.

Ryc. 4. Jeremias Falck (?) or Cornelius Visscher, *Verscheyde Nieuwe Tulpenn...*, strona tytułowa, 1657, miedzioryt, 22,5 x 15,6 cm.

Fig. 4. Jeremias Falck (?) or Cornelius Visscher, *Verscheyde Nieuwe Tulpenn...*, title-page, 1657, copperplate, 22,5 x 15,6 cm.

wanych egzemplarzy, np. *Florilegium novum*. Jana Theodora de Bry (1561–1623) [2]; *Hortus Floridus*. Crispijna van der Passe (1597–1670) [8]; *Florilegium Renovatum et Auctum* Matthaeusa Meriana [6]. Analogie dotyczą sposobu w jaki zostają ukazane kwiaty, czyli typów, rodzajów oraz kompozycji na kartach. W dużej mierze wynikają one z naśladownictwa wcześniejszych publikacji tego typu [3], ale nie tylko; w wielu przypadkach mieszczą się w ówczesnie powstających kanonach prezentacji roślin. *Florilegium* z Wageningen jest z pewnością przykładem tego typu wydawnictwa, spełniającego zapotrzebowanie na prezentację kwiatów w formie katalogu.

Czy wobec powyższego ten zapomniany zbiór Jeremiasza Falcka mógł być częścią florilegium analogicznego do tego z Wageningen? A może miał posłużyć jako część jeszcze innego florilegium plano-

wanego przez Falcka? Wiemy, że Falck pod koniec życia mieszkał w Gdańsku⁹, może przywiózł te grafiki ze sobą myśląc o takim florilegium. Mogły być także przywiezione przez kogoś innego z zamiarem wydania florilegium lub znalazły się tu zupełnie przypadkowo. Możliwości jest wiele. Biorąc pod uwagę siedemnastowieczną praktykę, powstanie florilegium jest bardzo prawdopodobne. Mam nadzieję, że prowadzone badania pozwolą w przyszłości jednoznacznie rozstrzygnąć tę kwestię.

Elżbieta KOZDĘBA-ŁOJEK

LITERATURA

- [1] BLOCK J. G. 1890. *Jeremias Falck. Sein Leben und seine Werke*. Danzig.
- [2] BRY JAN THEODOR DE. 1611. *Florilegium novum, hoc est variorum maximeque radiorum florum ac plantarum...* Frankfurt.
- [3] COLLAERT H. 1589. *Florilegium*. Antwerpia.
- [4] HOLLSTEIN F. W. H. 1949. *Dutch and Flemish etchings, engravings, woodcuts: ca 1450–1700*, t. VI, Amsterdam.
- [5] IWANOYKO E. 1952. *Jeremiasz Falck Polonus*, Poznań.
- [6] MERIAN M., DE BRY J. T. 1641. *Florilegium Renovatum et Auctum*. Frankfurt. Zbiory graficzne Bibl. Jagiellońskiej.
- [7] NAGLER G. K. 1837. *Neues allgemeines Künstler-Lexicon...* t. IV, s. 226. Munchen.
- [8] PASSE C. DE. 1614. *Hortus Floridus*. Utrecht.
- [9] THIEME U., BECKER F. 1907. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis Gegenwart*, t. XI, Leipzig.
- [10] WURZBACH A. 1906. *Niederländisches Künstler-Lexicon...* t. I, Wien.

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

51. JANINA KORTA

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – 7 XI 1908 Kołomyja (wschodnia Galicja), – 10 VII 1980 Mysłowice.
2. Rodzina – ojciec – Karol Korta (1877–1955), doktor prawa UJ, naczelnik wydziału w Ministerstwie Skarbu (1934 emerytowany), po wojnie – prywatny nauczyciel języków obcych, matka – Matylda z domu Starosolska (zmarła 1915), bracia i bracia przyrodni – Jerzy (1905–1983),

⁹ Około 1660 r. powrócił do Gdańska, gdzie pozostał już do końca życia.

misji Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie w zakresie przyrodznawstwa (biologii) jako przedmiotu głównego i geologii i geografii jako przedmiotów dodatkowych w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich państwowych i prywatnych z językiem wykładowym polskim. 30 IV 1948 – dyplom nauczyciela szkół zawodowych wystawiony przez Ministerstwo Oświaty. [12 VI 1951 – rygorozum z botaniki i geologii], 26 VI 1951 – doktor nauk matematyczno-przyrodniczych w zakresie botaniki na podstawie pracy: *Azalea pontyjska* jako roślina olejkodajna i jej własności trujące. *Azalea pontica* plante à essences et plante toxique. *Prace Komis. Nauk Farm. PAU* 1952 4: 123–155 [praca obroniona na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UJ, promotor: prof. Jadwiga Wołoszyńska]. 16 XII 1965 – kolokwium habilitacyjne i uchwała Rady Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Krakowie o nadaniu stopnia naukowego docenta nauk farmaceutycznych w zakresie botaniki farmaceutycznej [10 III 1967 – zatwierdzenie uchwały Rady Wydziału Farmaceutycznego AM w Krakowie przez Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej]. Rozprawa habilitacyjna obejmowała cykl czterech publikacji: 1. *Aegopodium podagraria* L. Podagrycznik pospolity. L'Egopode podagraire. I. Analyse anatomique. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 1962 5(1): 63–76 + tabl. 10–15; 2. *Aegopodium podagraria* L. – Podagrycznik pospolity. Cz. II. Rys historyczny. *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Lekarski, Prace Komisji Farmaceutycznej* 1966 5: 129–141; 3. *Aegopodium podagraria* L. – Podagrycznik pospolity [Cz.] III. Analiza chemiczna – *Aegopodium podagraria* L. III. Chemical analysis. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 1966 [za 1965] 8(2): 197–211 + tabl. 36; 4. *Aegopodium podagraria* L. Podagrycznik pospolity. Cz. IV. Działanie przeciwdrobnoustrojowe niektórych wyodrębnionych składników. – *Aegopodium podagraria* L. IV. The antimicrobial action of some isolated components. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 1966 [za 1965] 8(2): 212–222.

- doktor prawa UJ, radca Prokuratury Generalnej Skarbu, – Stanisław (1906–1988), doktor nauk medycznych, lekarz na Śląsku [*Słownik biograficzny Ziemi Pszczyńskiej* (1995), s. 130–131], – Adam (1917–1954), pułkownik Wojska Polskiego, wykładowca w Akademii Sztabu Generalnego w Warszawie [PSB 14: 119–120], – Andrzej (1922–1996), chemik, prof. dr hab. na Wydziale Paliw i Energii Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.
3. Wyształcenie – 1915/1916–1918/1919 – szkoła powszechna w Krakowie, 1919/1920 – I Prywatne Gimnazjum z Prawem Publicznym w Krakowie, 1920/1921–1926/1927 – Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Wandy w Krakowie, 24 V 1927 – matura tamże. 1927/1928–1932/1933 – studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, przedmiot główny – botanika, poboczny – geologia i geografia. 1931 – roczne Studium Pedagogiczne UJ.
 4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – 23 VI 1933 magister filozofii w zakresie botaniki [promotor: prof. Władysław Szafer] – „Stosunek modrzewia polskiego (*Larix polonica* Rac.) do modrzewia europejskiego (*Larix decidua* Mill.). Studium biometryczne” [praca niepublikowana]. 1935 zdała dodatkowe egzaminy z geologii i geografii. 28 X 1935 – dyplom Ko-

5. Przebieg pracy zawodowej – A. Szkolnictwo średnie. 20 VIII 1933–15 VI 1935 – praktykantka w IV Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Krakowie, 1 IX 1936–30 VI 1937 – praktykantka w Żeńskim Gimnazjum Kupieckim w Krakowie. 1 IX 1936–31 VIII 1940 – nauczycielka kontraktowa w Publicznej Doksztalającej Szko-

- le Handlowej Żeńskiej w Krakowie. Równocześnie: 1 IX 1937–31 VIII 1939 – nauczycielka kontraktowa w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim ss. Prezentek w Krakowie i w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim ss. Kanoniczek w Krakowie. 1 IX 1940–16 I 1945 – nauczycielka kontraktowa w Publicznej Kwiepieckiej Szkole Zawodowej dla Chłopców i Dziewcząt nr 8 w Krakowie. 1945–1951 – Średnia Szkoła Handlowa w Krakowie [nosząca w różnych latach różne nazwy]; 1 II 1945–31 VIII 1946 – nauczycielka kontraktowa w Publicznej Doksztalczącej Szkole Handlowej Męskiej w Krakowie. 1 II – 31 VIII 1945 – nauczycielka kontraktowa w Publicznej Doksztalczącej Szkole Handlowej Żeńskiej w Krakowie, równocześnie: 10 II 1945–28 II 1947 – nauczycielka kontraktowa w Prywatnym Gimnazjum i Liceum ss. Prezentek w Krakowie, 1 IX 1946–22 II 1947 – p.o. dyrektora Publicznej Doksztalczącej Szkoły Handlowej w Krakowie, 23 II 1947–31 VIII 1949 – p.o. dyrektora Publicznej Średniej Szkoły Handlowej Męskiej w Krakowie [IX 1949 szkołę męską połączono z żeńską], 1 IX 1949–31 VIII 1950 – p.o. dyrektora Publicznej Średniej Szkoły Handlowej w Krakowie, 1 IX 1950–31 VIII 1951 – nauczycielka w Publicznej Średniej Szkole Handlowej w Krakowie. 1 IX 1951–31 VIII 1955 – nauczycielka w Państwowym Technikum Ekonomicznym w Krakowie.
- B. Szkolnictwo wyższe. 1931/1932–1933/1934 – wolontariusz w Instytucie Botanicznym UJ [przygotowywała rozprawę magisterską]. 1946–1949 – Uniwersytet Jagielloński: 1 X 1946–31 XII 1949 – starszy asystent w Zakładzie Botaniki Farmaceutycznej. 1950–1976 – Akademia Medyczna (początkowo: Lekarska) im. Mikołaja Kopernika w Krakowie, (Katedra i) Zakład Botaniki Farmaceutycznej: 1 I 1950–31 VIII 1953 – starszy asystent, 1 IX 1953–30 IX 1967 – adiunkt, 1 X 1967–28 II 1968 – starszy wykładowca, 1 III 1968–31 V 1976 – docent. Od 1 VI 1976 – emerytowana.
6. Podróże naukowe – zagranicznych podróży naukowych nie odbyła, w Polsce odwiedziła inne placówki botaniki farmaceutycznej, np. w Poznaniu.
- 7a. Zakres badań botanicznych – botanika farmaceutyczna, anatomia, historia botaniki.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii prac, wykaz ważniejszych prac – Opublikowała 32 prace [początkowe pod nazwiskiem Kortówna, dalsze – Korta]. Bibliografię zawierającą wie-

kszość jej prac zawiera opracowanie: I. Turowska, 1980. *Działalność naukowa i dydaktyczna Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej w Krakowie*. Kraków, ss. 68, cyt. s. 45–61 [błędy]; pełna bibliografia zestawiona przeze mnie – w Muzeum Botanicznym i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ). Najważniejszych 10 prac (oprócz rozprawy doktorskiej i cyklu prac habilitacyjnych): 1. 1962. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny Wargowych *Labiatae*. – Investigations on antibiotic properties of essential oils of certain species of the *Labiatae*. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 5(1): 77–88 [współautor: J. Starzyk]; 2. 1963. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny *Umbelliferae*. – Investigations on antibiotic properties of essential oils of certain species of the *Umbelliferae*. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 6(2): 149–160 [współautor: J. Starzyk]; 3. 1963. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny Wargowych – *Labiatae*. Część II. – Investigations on Antibiotic Properties of Essential Oils of Certain Species of the *Labiatae*. Part II. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 5(2) [za 1962]: 137–149 [współautor: J. Starzyk]; 4. 1965. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny Wargowych *Labiatae*. Cz. IV. Działanie mykostatyczne składników wyodrębnionych z olejku *Satureja hortensis* L. – Investigations on the antibiotic properties of the essential oils of some species of *Labiatae*. Part IV. The mycostatic action of some components isolated from the essential oil of *Satureja hortensis* L. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 7 [za 1964]: 153–157 [współautor: J. Starzyk]; 5. 1965. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny *Labiatae*. Cz. V. Działanie pierwotniakobójcze olejku eterycznego *Satureja hortensis* L. – Investigations on the antibiotic properties of the essential oils of some species of *Labiatae*. Part V. The protozoocidal action of the essential oil of *Satureja hortensis* L. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 7(2) [za 1964]: 159–162 [współautor: J. Starzyk]; 6. 1969. A comparative anatomical analysis of *Lysimachia nummularia* L. and *L. vulgaris* L. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* 12(1–2): 1–7 + tabl. 1–5; 7. 1969. Badania nad własno-

ściami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny *Labiatae*. Cz. VI. Działanie olejku eterycznego *Satureja hortensis* L. na *Toxoplasma gondii* in vivo. – Investigations on antibiotic properties of essential oils of certain species of the *Labiatae*. Part VI. The action of essential oil from *Satureja hortensis* L. on *Toxoplasma gondii* in vivo. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* **11**(2) [za 1968]: 135–144 [współautorzy: E. Słowakiewicz i B. Pawlik]; 8. 1969. Badania nad własnościami antybiotycznymi olejków eterycznych niektórych gatunków z rodziny *Labiatae*. Cz. VII. Działanie olejku eterycznego *Satureja hortensis* L. na *Trichomonas vaginalis* Donné in vitro. – Investigations on antibiotic properties of essential oils of certain species of the *Labiatae*. Part VII. The action of essential oil from *Satureja hortensis* L. on *Trichomonas vaginalis* Donné in vitro. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* **11**(2) [za 1968]: 145–149 [współautorzy: E. Słowakiewicz i B. Pawlik]; 9. 1970. A comparative chemical analysis of *Lysimachia nummularia* L. and *Lysimachia vulgaris* L. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* **13**(2): 143–154 + tabl. 25–27; 10. 1972. Anatomical analysis of *Parnassia palustris* L. *Acta Biologica Cracoviensia, Series: Botanica* **15**(1): 31–37 + tabl. 7–11. W czasie II wojny światowej 1943/1944 opublikowała skrypt obejmujący botanikę, chemię i fizykę, które wykladała podczas kursu dla polskich właścicieli i pracowników drogerii.

7c. Główne osiągnięcia naukowe – 1. Botanika farmaceutyczna – z kwiatów *Rhododendron luteum* Sweet (azalii pontyjskiej) wyizolowała olejek, który poddała badaniom fizykochemicznym i farmakologicznym, wyizolowała też andromedotoksynę, garbniki i arbutynę [patrz: p. 4 – praca doktorska]; przebadła własności olejków eterycznych uzyskanych z *Aegopodium podagraria* L. i potwierdziła ich możliwe antyreumatyczne działanie (od dawna wykorzystywane w medycynie ludowej) [patrz: p. 4, poz. 3 w cyklu prac habilitacyjnych]; wykazała zaskakująco słabe działanie przeciwdrobnoustrojowe wyodrębnionych składników *Aegopodium podagraria* [patrz: p. 4, poz. 4 w cyklu prac habilitacyjnych]; wspólnie z J. Starzykiem przebadła własności antybiotyczne olejków eterycznych uzyskanych z *Angelica archangelica* L. i *Levisticum officinale* W. D. J. Koch w stosunku do bakterii Gram+ i Gram– oraz grzybów patogenicznych [patrz: p. 7b, poz. 2]; wspólnie z J. Starzykiem przebadła własności antybiotyczne olejków eterycznych

uzyskanych z *Betonica officinalis* L., *Elsholtzia ciliata* (Thunb.) Hyl., *E. stauntoni* Benth., *Nepeta cataria* L. var. *citriodora* Balb., *N. mussinii* Spreng. ex Henckl, *N. pannonica* L., *N. stevartiana* Diels., *N. teucrifolia* Willd., *N. melissaefolia* Lamk., *Origanum vulgare* L., *Prunella vulgaris* L., *Satureja hortensis* L., *S. montana* L. var. *variegata* (Host) Vis., *S. dalmatica* Nym., *Scutellaria altissima* L. i *Sideritis hyssopifolia* L. [patrz: p. 7b, poz. 1, 3]; poświęciła wspólnie z J. Starzykiem szczególną uwagę właściwościom antybiotycznym olejków eterycznych uzyskanych z *Satureja hortensis* L. w stosunku do grzybów patogenicznych, pierwotniaków, *Toxoplasma gondii* i *Trichomonas vaginalis* [patrz: p. 7b, poz. 4, 5, 7, 8]; wykazała w przebadanych gatunkach tojeści obecność m.in. polifenoli, flawonoidów i saponin [patrz: p. 7b, poz. 9]. 2. Anatomia – opisała szczegółowo anatomie poszczególnych części *Rhododendron luteum*, ze szczególnym uwzględnieniem tkanki wydzielniczej – włosów gruczołowych [patrz: p. 4 – praca doktorska]; dokonała szczegółowej analizy budowy anatomicznej *Aegopodium podagraria* [patrz: p. 4, poz. 1 w cyklu prac habilitacyjnych], dwóch gatunków tojeści: *Lysimachia nummularia* i *L. vulgaris* [patrz: p. 7b., poz. 6] oraz dziewięciornika błotnego *Parnassia palustris* [patrz: p. 7b., poz. 10]. 3. Historia botaniki – Przeanalizowała staropolską i nowożytną literaturę botaniczną i na tej podstawie zrekonstruowała stan wiedzy i jej ewolucję w Polsce o *Aegopodium podagraria* w okresie średniowiecza i w czasach nowożytnych; opracowanie daje również pogląd na ówczesne zastosowania lecznicze, spożywcze i przemysłowe tego gatunku [patrz: p. 4, poz. 2 w cyklu prac habilitacyjnych]; razem ze Stanisławem Kohlminzerem opublikowała okolicznościowy artykuł z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej prof. dr hab. Ireny Turowskiej.

Swymi pracami wzbogaciła wiedzę o niektórych roślinach używanych tradycyjnie w medycynie ludowej, a dotychczas słabo przebadanych.

8. Działalność dydaktyczna, organizatorska i kolekcjonerska – Pracując w szkolnictwie średnim uczyła przyrodznawstwa, towaroznawstwa, geografii gospodarczej, a nawet zagadnień życia współczesnego [w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim ss. Prezentek w Krakowie] i księgowości. W czasie II wojny światowej uczyła również na kursach dla eksternistów zorganizowanych przy Publicznej Kupieckiej Szkole Zawodowej dla Chłopców i Dziewcząt nr 8 w Krakowie. 1943/1944 – wykladała botanikę, chemię i fizykę na kur-

- sie dla polskich właścicieli i pracowników drogerii [kurs zorganizowany był w celu utrzymania w polskich rękach takich firm]. Po wojnie zorganizowała na nowo dwie szkoły: Publiczną Doksztalającą Szkołę Handlową Męską w Krakowie i Publiczną Doksztalającą Szkołę Handlową Żeńską w Krakowie. Dzięki jej staraniom lokal Publicznej Doksztalającej Szkoły Handlowej w Krakowie został wyremontowany po zniszczeniach wojennych, a szkoła otrzymała kompletnie nowe wyposażenie i pomoce naukowe. Ze względu na bardzo czasochłonne badania naukowe związane z przygotowaniem rozprawy doktorskiej, zrezygnowała z pełnienia obowiązków kierownika Publicznej Średniej Szkoły Handlowej w Krakowie, pozostała tylko jej szeregową nauczycielką. W macierzystej katedrze prowadziła ćwiczenia z botaniki farmaceutycznej: anatomia roślin leczniczych i wycieczki ze studentami. W 1949 w czasie dłuższej nieobecności prof. Jadwigi Wołoszyńskiej prowadziła w jej zastępstwie wykłady z botaniki farmaceutycznej. W 1956 i 1957 wykładała na kursach zielarskich w Tychach w tamtejszym Ośrodku Zielarskim. Przez wiele lat była egzaminatorem z biologii podczas egzaminów wstępnych na Akademii Medycznej w Krakowie. W macierzystej katedrze powierzono jej administrowanie dotacjami i zaopatrzenie zwłaszcza w urządzenia laboratoryjne, przyczyniła się walcnie do rozbudowy pracowni chemicznej, a także przeprowadziła (zorganizowała) kilkakrotne remonty pomieszczeń katedry.
9. Działalność w innych dziedzinach – W czasie studiów była przez 3 lata skarbnikiem [koła uniwersyteckiego] Ligi Ochrony Przyrody. W czasie II wojny światowej brała czynny udział w niesieniu pomocy uchodźcom po powstaniu warszawskim zakwaterowanym w domu Brata Alberta w Krakowie. W 1965 została wybrana ławnikiem na czteroletnią kadencję [brak bliższych informacji na ten temat].
 10. Ważniejsze godności i stanowiska w instytucjach, towarzystwach naukowych i redakcjach – od 10 XI 1967 – członek Komisji Biologicznej Oddziału PAN w Krakowie.
 11. Najważniejsze wyróżnienia i odznaczenia – XI 1952 – nagroda państwowa [prawdopodobnie za pracę doktorską, brak jednakże bliższych informacji], 1962 – „Annales Academiae Medicae Cracoviensis” – nagroda konkursowa za pracę o *Aegopodium podagraria* L. cz. I., X 1974 – Złoty Krzyż Zasługi.
 12. Inne informacje – W niektórych dokumentach fi-

guruje jako Janina Matylda Korta. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Botanicznego od 1931. Przed II wojną światową należała do Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (1936–1939) i Ligi Ochrony Przyrody, po wojnie wstąpiła do Związku Nauczycielstwa Polskiego (1945), Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (VI 1949), Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika i Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Swą pełną poświęcenia pracą i wysiłkiem w znacznym stopniu przyczyniła się do odbudowy Zakładu Botaniki Farmaceutycznej UJ po zniszczeniach wojennych i do stworzenia warunków umożliwiających pracę naukową i dydaktyczną. W pracy cieszyła się opinią osoby uzdolnionej, posiadającej talent pedagogiczny i dydaktyczny. Współpracownicy pamiętają ją jako spokojną, pracowitą i wszystkim życzliwą koleżankę. W 1954 Wydział Farmaceutyczny AM w Krakowie wystąpił z wnioskiem o nadanie jej tytułu naukowego docenta, wniosek ten nie został jednak przyjęty przez Senat AM. Razem ze swym bratem Jerzym była kolekcjonerem sztuki; swoje zbiory (malarstwo, rzeźby, zegary, meble) przekazali w 1980 do Muzeum Narodowego w Krakowie i Muzeum w Bieczu. Przez wiele lat cierpiała na dolegliwości natury hematologicznej, a przez ostatnie 25 lat życia intensywnie leczyła się (również za granicą, m.in. w Zurychu). Ze względu na zły stan zdrowia przeszła na emeryturę na własną prośbę. Zmarła podczas kolejnej próby leczenia w szpitalu w Mysłowicach, gdzie pracował jej brat Stanisław. Jest pochowana na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

13. Wykaz najważniejszych źródeł – Archiwalne: Archiwum Państwowe w Krakowie (ul. Sienna) – zespół „Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Wandy w Krakowie”, sygn. PGKW 1 („Katalog główny”, 1920/21); Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – AM-DSP (Janina Korta), KM-56 (Janina Kortówna), PKEN 26 (Janina Kortówna), S II 524 („Liber promotionum Universitatis Jagellonicae”, 1932–1966) nr 10577, WMP-171 (Janina Kortówna); Biblioteka Jagiellońska – Przyb. 796/76 „Kronika Instytutu i Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego od roku 1918 – 1938”; Muzeum Botaniczne i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej i Ogród Botaniczny UJ) – B 424. Publikowane: I. Turowska, 1975. *45-lecie Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej Akademii Medycznej im. Mikołaja Kopernika w Krakowie*. Kraków, ss. 23, cyt. s. 11–12; I. Turowska, 1980. *Działalność naukowa i dydaktyczna Kate-*

dry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej w Krakowie. Kraków, ss. 68 + 20 tabl. (zdjęcia), cyt. s. 14–15; I. Turowska, 1981. Doc. dr hab. Janina Korta. *Farmacja Polska* 37(4): 257–258; I. Turowska, 1981. Doc. dr hab. Janina Korta (1908–1980). *Wiad. Bot.* 25(2): 81–83; *Skład osobowy Akademii Medycznej w Krakowie* [za poszczególne lata]. Informacje uzyskane od bratanka – Jana Korty (Pleasant Hill CA, USA) oraz od dr Zofii Brunarskiej.

14. Materiały ikonograficzne – Archiwalne: Archiwum UJ – AM-DSP (Janina Korta); Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej Collegium Medicum UJ – Kronika fotograficzna dziejów Katedry [album zdjęć pracowników katedry]. Publikowane: I. Turowska, 1975. *45-lecie Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej Akademii Medycznej im. Mikołaja Kopernika w Krakowie*. Kraków, ss. 23, cyt. s. 11; I. Turowska, 1980. *Działalność naukowa i dydaktyczna Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej w Krakowie*. Kraków, ss. 68 + 20 tabl. (zdjęcia), zdjęcie nr 14; I. Turowska, 1981. Doc. dr hab. Janina Korta. *Farmacja Polska* 37(4): 257–258; I. Turowska, 1981. Doc. dr hab. Janina Korta (1908–1980). *Wiad. Bot.* 25(2): 81–83.

Piotr KÖHLER

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

52. EDWARD TANGL

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – 20 III 1848 Lwów, – 9 VII 1905 Czerniowce (Bukowina w Austro-Węgrzech).
2. Rodzina – ojciec – Andrzej (Andreas), lekarz w Provinzial-Strafhause [więzieniu okręgowym] we Lwowie, członek od 1866 Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, zamiłowany przyrodnik i znakomity znawca flory, współpracownik Franciszka Herbicha (1791–1865), któremu m.in. dostarczył zielnik zebrany w okolicach Lwowa, matka – Anna z domu Frank [brak informacji o innych członkach rodziny].
3. Wykształcenie – gimnazjum [może K.k. Zweites Ober-Gymnasium?] we Lwowie, 1865 – matura tamże. 1865–1869 – studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego.
4. Stopnie naukowe i dane bibliograficzne rozpraw – 1870 – dr filozofii w zakresie botaniki [promocja na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego; brak informacji o tytule rozprawy

i nazwisku promotora, może był nim prof. Gustaw Adolf Weiss?], VII 1871 – habilitacja na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego na podstawie rozprawy: Beitrag zur Kenntniss der Perforationen an Pflanzengefässen. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, (Wien) 1871 63, I Abt., Mai-Heft, s. 537–548. I X 1874 – mianowany profesorem w Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Dublanach pod Lwowem. 23 VII 1876 – mianowany profesorem nadzwyczajnym w zakresie botaniki w nowo utworzonym Uniwersytecie Franciszka Józefa w Czerniowcach (Bukowina), 14 VII 1881 – mianowany profesorem zwyczajnym w zakresie botaniki i farmakognozji w tymże uniwersytecie.

5. Przebieg pracy zawodowej – Uniwersytet Lwowski: 1872–1876 – docent prywatny anatomii i fizjologii roślin. Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego w Dublanach: 1874–1876 – profesor chemii rolniczej i botaniki. Uniwersytet Franciszka Józefa w Czerniowcach: 1876–1905 [do śmierci] – profesor botaniki i farmakognozji, dyrektor Ogródu Botanicznego i Instytutu Botanicznego.

6. Podróże naukowe – [brak informacji].

- 7a. Zakres badań botanicznych – anatomia i cytologia, taksonomia.

- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii prac, wykaz ważniejszych prac – Opublikował co najmniej 14 prac; bibliografię tych publikacji zestawioną przeze mnie przekaże do Muzeum Botanicznego i Pracowni Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ). Najważniejszych 10 prac (oprócz rozprawy habilitacyjnej): 1. 1873. Zweiter Beitrag zur Kenntniss der Perforationen an Pflanzengefässen. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) 67, I Abt., Jän.-Heft, s. 79–92; 2. 1874. Ueber eigenthümlich geformte Plasmakörper in den Epidermiszellen von *Cypripedium Calceolus* L. und das mikrochemische Verhalten des Zellsaftes derselben Zellen. *Lotos* (Prag) 24 (August): 133–137; 3. 1878. Das Protoplasma der Erbse. Erste Abhandlung. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) 76 (Jahrgang 1877), I Abt., Dezember-Heft, s. 753–822, tabl. I; 4. 1878. Das Protoplasma der Erbse. Zweite Abhandlung. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie*

der Wissenschaften (Wien) **78**, I Abt., Juni-Heft, s. 65–188, tabl. I-IV; 5. 1880. Ueber offene Communicationen zwischen den Zellen des Endosperms einiger Samen. *Pringsheim's Jahrbücher für wissenschaftliche Botanik* **12**: 170–190; 6. 1882. Die Kern – und Zelltheilungen bei der Bildung des Pollens von *Hemerocallis Fulva* L., mit 4 Tafeln. *Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) **45**, II Abt., s. 65–86, tabl. I-IV; 7. 1882. Über die Theilung der Kerne in *Spirogyra*-Zellen. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) **85**, I Abt., April-Heft, s. 268–291; 8. 1883. Zur Morphologie der Cyanophyceen. *Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) **48**, II Abt., s. 1–14, tabl. I-III; 9. 1884. Zur Lehre von der Continuität des Protoplasmas im Pflanzengewebe. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) **90**, I Abt., Juni-Heft, s. 10–38; 10. 1885. Studien über das Endosperm einiger Gramineen. *Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien) **92** (Jahrgang 1885), I Abt., Juni-Juli-Heft, s. 72–109, tabl. I-IV.

7c. Główne osiągnięcia naukowe – 1. Anatomia i cytologia – W 1874 opublikował opis leukoplastów u *Cypripedium calceolus* i był pierwszym botanikiem, który właściwie rozpoznał ich przynależność do systemu plastydów [patrz: p. 7b, poz. 2]. W 1877 i 1878 zaobserwował i opisał powstawanie otorbionych ziarenek skrobi przytwierdzonych do ścian komórek w liścieniach grochu. Zbadał skład chemiczny ścianek tych torebek i stwierdził w nich wysoką zawartość azotu (to samo zjawisko opisał dopiero w 1896 Bussalioni), co wskazywało na białka. Opisał również występowanie na świetle w kielkach grochu komórek prawie całkowicie wypełnionych substancją budującą otorbienia ziarenek skrobi. Stwierdził, że pojawienie się takich komórek można też wywołać sztucznie poprzez nakłucie liścienia. Uważał to za przejaw zjawiska zablizniania [patrz: p. 7b, poz. 3 i 4]. W 1879 zaobserwował międzykomórkowe pasma łączące komórki w liścieniach *Strychnos nux-vomica*, a następnie w endospermie nasion; pasma te zinterpretował jako połączenia plazmatyczne między protoplastami. Wywnioskował to z faktu, że

badane przez niego komórki znajdowały się na drodze intensywnego transportu substancji pokarmowych. Na tej podstawie sformułował pionierską koncepcję: połączenia międzykomórkowe integrują funkcjonowanie komórek roślin kwiatowych tworząc z nich wyższą jakość. Przewidział, że protoplazmatyczne pasma umożliwiają roślinom koordynowanie ich aktywności i funkcji, zwłaszcza w obrębie poszczególnych tkanek. Tym samym zaprzeczył ówczesnie rozpowszechnionym błędnym poglądom, jakoby komórki roślin były funkcjonalnie autonomiczne. Odkrycie to stało się bodźcem do następnych badań innych botaników, w tym do sformułowania teorii symplastu (termin utworzony przez Müncha); w 1901 odkryte przez E. Tangla struktury Edward Strasburger nazwał plazmodesmami. Dzięki temu odkryciu E. Tangl na trwałe wszedł do historii botaniki światowej. Obecnie uważa się, że E. Tangl obserwował w mikroskopie optycznym skupienia submikroskopowych plazmodesm z otaczającymi je pochwawkami substancji ściany. Jednakże dopiero zastosowanie mikroskopii elektronowej umożliwiło poznanie właściwych plazmodesm. W 1985 Erwee i Goodwin postulowali istnienie „domen tkankowych” w obrębie symplastu, co jest współczesnym, nowoczesnym ujęciem poglądu E. Tangla [patrz: p. 7b, poz. 5, 9 i 10]. 2. Taksonomia – W 1883 opisał nowy rodzaj i gatunek sinic, który nazwał *Plaxonema oscillans*. Takson ten wyróżnił na podstawie obecności niebieskich, płytkowatych chromatoforów w plazmie niektórych komórek [patrz: p. 7b, poz. 8]. W ujęciu K. Starmacha (1966. *Cyanophyta – sinice. Glaucophyta – glaukofity*. Flora słodkowodna Polski, t. 2, s. 310) rodzaj *Plaxonema* Tangl 1883 został włączony do rodzaju *Oscillatoria*.

8. Działalność dydaktyczna, organizatorska i kolekcjonerska – W Uniwersytecie Lwowskim wykladał następujące zagadnienia: 1871/1872 – ogólna anatomia organów vegetatywnych roślin naczyniowych i wprowadzenie do posługiwania się mikroskopem, ogólna anatomia roślin jawno-płciowych, 1872/1873 – anatomia roślin naczyniowych, analityczne przedstawienie systemów świata roślin oraz najważniejszych jego rodzin, wycieczki botaniczne, 1873/1874 – anatomia i organografia paprotników, botanika specjalna z uwzględnieniem najważniejszych rodzin roślinnych w połączeniu z ćwiczeniami w oznaczaniu roślin, 1874/1875 – anatomia roślin ze szczególnym uwzględnieniem paprotników, 1875/1876 – ogólna anatomia roślin naczyniowych, patologia

roślin. W Szkole Gospodarstwa Wiejskiego w Dublanach wykładał botanikę i chemię rolniczą. W Uniwersytecie Franciszka Józefa w Czerniowcach wykładał i prowadził następujące zajęcia: botanika ogólna – 1878, 1885–1887, 1891, 1892, 1899, 1900, 1902, 1903, 1905, botanika ogólna z ćwiczeniami z anatomii roślin – 1880–1882, botanika ogólna z demonstracjami – 1883, botanika ogólna z demonstracjami mikroskopowymi – 1888, botanika systematyczna – 1903, 1904, farmakognozja – 1890, 1891, 1900, 1903, 1904, farmakognozja z demonstracjami mikroskopowymi – 1891, fizjologia roślin – 1877, 1878, morfologia i systematyka roślin – 1884, 1885, 1887, morfologia i systematyka roślin skrytopłciowych wraz z praktycznymi ćwiczeniami w ich badaniu i oznaczaniu – 1878, 1879, morfologia i systematyka roślin jawnopłciowych (naczyniowych) – 1879, 1883, 1886, 1888, 1890, morfologia i systematyka roślin jawnopłciowych ze szczególnym uwzględnieniem roślin leczniczych – 1880, podstawy anatomii i morfologii roślin wraz z demonstracjami mikroskopowymi – 1876, podstawy anatomii i morfologii roślin – 1877, prace w Instytucie Botanicznym – 1885, praktikum botaniczne dla początkujących – 1900, praktikum farmakognostyczne – 1900, praktikum botaniczne – 1904, praktikum fitotomiczne – 1903, praktyczne ćwiczenia w oznaczaniu roślin – 1883, repetytorium botaniczne – 1885–1888, 1891, repetytorium botaniczne dla farmaceutów – 1880, 1888, 1889, repetytorium botaniczne i ćwiczenia w oznaczaniu roślin jawnopłciowych (kwiatowych) – 1881, 1890, repetytorium botaniczne z ćwiczeniami praktycznymi – 1905, repetytorium botaniczne i praktikum dla kandydatów stanu nauczycielskiego (rośliny niższe) – 1902, rośliny jawnopłciowe i praktyczne ćwiczenia w ich oznaczaniu – 1902, systematyczny przegląd królestw roślinnych – 1890, 1891, systematyka roślin jawnopłciowych i ćwiczenia w ich oznaczaniu – 1891, 1892, 1900, 1903, 1905, systematyka roślin z praktycznymi ćwiczeniami w ich oznaczaniu i opisywaniu – 1882, systematyka roślin – 1877, 1878, systematyka roślin ze szczególnym uwzględnieniem roślin lekarskich – 1881, systematyka roślin wyższych ze szczególnym uwzględnieniem leczniczych własności organów roślinnych – 1889, systematyka roślin niższych i naczyniowych kryptogamów – 1900, wycieczki botaniczne – 1879, 1886, ćwiczenia botaniczne – 1889, ćwiczenia farmakognostyczne – 1892, ćwiczenia farmakognostyczne dla kandydatów farmacji – 1902,

ćwiczenia farmakognostyczne (dla farmaceutów) – 1903, 1905, ćwiczenia fitotomiczne i repetytorium botaniczne – 1877, ćwiczenia praktyczne w oznaczaniu roślin jawnopłciowych – 1879 [brak danych z lat 1893–1898 i 1901].

Działalność organizatorska. 1875 – współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie. Był założycielem (1877) i pierwszym dyrektorem (1877–1905) Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Franciszka Józefa w Czerniowcach, założył (1877) uniwersytecki Instytut Botaniczny położony w obrębie czerniowieckiego ogrodu botanicznego. Wniósł duży wkład w rozwój nauki o roślinach na Bukowinie, wychował całą plejadę tamtejszych botaników. Był (od 1877) członkiem Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Gimnazjalnych (K.k. Prüfungs-Commission für Candidaten des Gymnasial-Lehramts) w Czerniowcach.

9. Działalność w innych dziedzinach – Od wczesnej młodości uprawiał muzykę. Brak jednak danych o jego muzycznej edukacji. Zachowała się natomiast informacja o wykonaniu z wielkim powodzeniem jego młodzieńczej kompozycji – „Requiem” – w lwowskim kościele dominikanów. Muzyce prawie całkowicie poświęcił się po 1885, gdy nadwątlone siły nie zezwalały już na prowadzenie dalszych badań naukowych.
10. Ważniejsze godności i stanowiska w instytucjach, towarzystwach naukowych i redakcjach – 24 VI 1875 – wybrany przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Lwowskiego jednym z czterech elektorów tego wydziału do wyboru rektora Uniwersytetu Lwowskiego na rok akademicki 1875/1876. Był członkiem Niemieckiego Towarzystwa Botanicznego w Berlinie (Deutsche botanische Gesellschaft in Berlin), od 9 XI 1885 – Cesarskiej Leopoldyńsko-Karolińskiej Niemieckiej Akademii Przyrodniczej (Kaiserlich Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher), w 1888 został wybrany członkiem rzeczywistym Towarzystwa Zoologiczno-Botanicznego w Wiedniu (K.k. Zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien).
11. Najważniejsze wyróżnienia i odznaczenia – [brak informacji].
12. Inne informacje – Jego ojciec pochodził z Wolfsbergu w austriackiej Karyntii. Na chrzcie otrzymał imiona Edward Józef, jednakże w publikacjach używał pierwszego z nich. Swe zainteresowania botaniczne wyniósł z domu rodzinnego, w którym rozwinął je pod wpływem ojca. Początkowo zajmował się wyłącznie systematyką ro-

ślin, jednakże nabycie własnego mikroskopu w 1866 spowodowało, że zainteresował się anatomią roślin. Podczas studiów zainteresowania te rozwinął szczególnie pod wpływem wykładów prof. Gustawa Adolfa Weissa (1837–1894), pracującego głównie w dziedzinie anatomii i fizjologii roślin. Zachęcony przez G. A. Weissa podał perforacje naczyń szczegółowym badaniem. Rezultaty tychże były przedmiotem jego rozprawy habilitacyjnej. 13 I 1871 – najwyższym postanowieniem został mianowany porucznikiem rezerwy. 1875–1877 – był członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Praca jako docent prywatny w Uniwersytecie Lwowskim nie dawała E. Tanglowi stabilizacji finansowej. Wprawdzie Wydział Filozoficzny co semestr występował o wypłatę dla niego pensji w wysokości 800 złotych reńskich w walucie austriackiej, jednakże niekiedy korespondencja w tej sprawie przeciągała się kilka miesięcy (co pociągało za sobą opóźnienia w wypłacie poborów). Władze uniwersyteckie zgłosiły wniosek o utworzenie dla E. Tangla drugiej katedry botaniki, nie uzyskały jednak zgody. Profesura uniwersytetu w Czerniowcach dała wreszcie stabilizację finansową (podstawową pensję otrzymywał w wysokości 1500 złotych reńskich w walucie austriackiej). Przebywając w Czerniowcach nadal utrzymywał żywe kontakty z botanikami galicyjskimi, w tym z Emilem Godlewskim sen. (1847–1930), Edwardem Janczewskim (1846–1918) i Józefem Rostafińskim (1850–1928), m.in. dedykując im odbitki swych prac (przechowywane obecnie w Bibliotece Głównej Akademii Rolniczej w Krakowie). Z J. Rostafińskim wystąpił nawet wspólnie w 1884 do władz przeciw profesorowi botaniki w Uniwersytecie Lwowskim Teofilowi Ciesielskiemu (1846–1916), który niewiele uwagi poświęcał botanice i kierowanemu przez siebie tamtejszemu ogrodowi botanicznemu. Zarówno E. Tangl, jak i J. Rostafiński proponowali na jego miejsce Franciszka Kamińskiego (1851–1912), który właśnie zakończył pracę na wyższych uczelniach Lwowa (wystąpienie obu botaników było bezskuteczne, T. Ciesielski pozostał na stanowisku jeszcze długie lata). Związane z zakładaniem Ogrodu Botanicznego i Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Franciszka Józefa w Czerniowcach prace organizacyjne podkopały jego zdrowie, dlatego w drugiej połowie życia nic już nie opublikował. Jednakże pomimo słabości, nadal wykonywał obowiązki służbowe, a jako nauczyciel akademicki zdobył szacunek i przywiązanie swych studen-

tów, którzy doceniali jego wysiłki chwając energię i żywość wykładów. Dodatkowo światło na działalność E. Tangla w Czerniowcach może rzucić kwerenda w tamtejszych archiwach. Kwerendy takiej przygotowując niniejszy biogram nie wykonałem. Również próby nawiązania kontaktu z tamtejszymi Polakami oraz botanikami i władzami uniwersytetu w Czerniowcach pozostały, niestety, zupełnie bez odpowiedzi.

13. Wykaz najważniejszych źródeł – Archiwalne: Archiwum Główne Akt Dawnych (ul. Długa 7, 00–263 Warszawa) – zespół „Rewindykaty c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświaty”, sygn. 86u („Uniwersytet Lwowski. Obsada katedr”, 1848–1895, k. 370–485), sygn. 121u („Uniwersytet Lwowski, Wydział Filozoficzny. Personalnia profesorów S-T”, 1871–1917); Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina – Archiv (Emil-Abderhalden-Str. 35, 06108 Halle, Niemcy) – die Matrikel der Akademie, nr 2537 (E. J. Tangl); Okręgowe Archiwum Państwowe we Lwowie (L'vovskijj oblgosarkhiv) – fond 26 opis 5 nr 1853 („Lichnoe delo docenta Tangla Edvarda”), fond 26 opis 7 nr 170 (k. 19–20, 64), fond 26 opis 7 nr 185 (k. 35). Publikowane: *Beilage zum Verordnungsblatte für den Dienstbericht des Ministeriums für Culturs und Unterricht*. Jahrgang 1881, s. LIX; L. G. Galitskaya, M. A. Smolinskaya, V. I. Korolyuk, 2002. Botanical Garden of the Chernovtsy National University – a centre of plant introduction in Bukovina. *Byulleten' Głovnogo Botanicheskogo Sada* (Moskva) **183**: 140–143 [po rosyjsku]; G. Haberlandt, 1905. Eduard Tangl. *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft* **23**: (16)–(20); A. Norst, 1900. *Alma mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigem Bestande*. Czernowitz, s. 134; K. J. Oparka, A. G. Roberts, 2001. Plasmodesmata. A Not So Open-and-Shut Case. *Plant Physiology* **125**: 123–126; *Personalstand und Ordnung der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josefs-Universität zu Czernowitz...* [za poszczególne semestry]; [S. Pawlik, J. G. Pawlikowski, I. Szyszłowicz (red.)], 1897. *Dublany. (Szkoły i Zakłady Krajo-we w Dublanach)*. Lwów, ss. 277; E. Romer, 1900. 1875–1899. Dwudziestopięciolecie Polskiego Towarzystwa Przyrodników imienia Kopernika. *Kosmos* **25**: 263–365; S. Skrzyński, 1894. Część II. Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894. [w:] L. Finkel, S. Skrzyński: *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów, ss. 351+442; *Szematyzmy Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krako-*

wskiem [na lata 1872–1876]; *Uebersicht der akademischen Behörden, Professoren, Privatdozenten, Lehrer, Beamten etc. an der k.k. Franz-Josefs-Universität zu Czernowitz...* [za poszczególne semestry]; *Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josefs-Universität zu Czernowitz...* [za poszczególne semestry]; C. v. Wurzbach (red.), 1881. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* [...]. Wien, t. 43, s. 55.

14. Materiały ikonograficzne – [brak informacji].

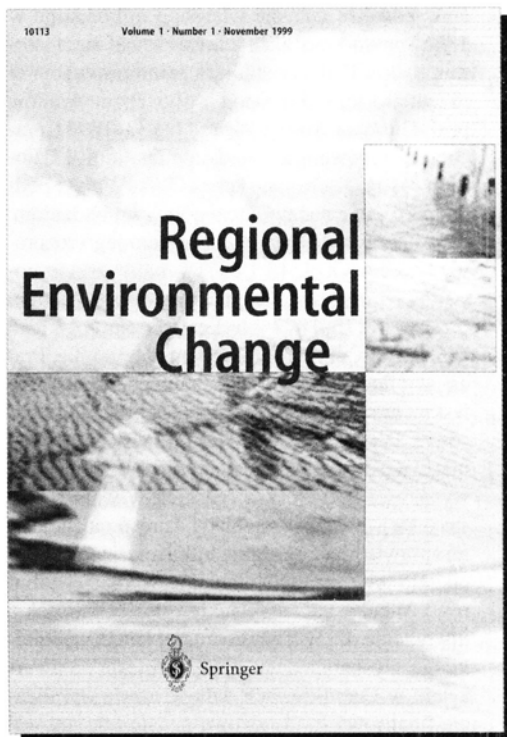
Piotr KÖHLER

konsultacja: prof. dr hab. Zygmunt HEJNOWICZ
kwerenda archiwalna we Lwowie: mgr Danuta
GRODOWSKA-KULIŃSKA, Oleg BONDAR,
dr Ivan DANYLYK

NOWE PERIODYKI I SERIE NEW JOURNALS AND SERIES

REGIONAL ENVIRONMENTAL CHANGE

Regional Environmental Change (ISSN 1436–3798 – wersja drukowana; ISSN 1436–378X – wersja elektroniczna) jest nowym międzynarodowym czasopismem ukazującym się od 1999 roku. Publikuje interdyscyplinarne prace naukowe i artykuły przeglądowe z zakresu szeroko pojętej nauki o środowisku i jego przemianach. Czasopismo *Regional Environmental Change* redagowane jest obecnie przez profesora Wolfganga Cramera z Institute for Climate Impact Research w Poczdamie przy współdziałaniu trzech redaktorów ze Szwajcarii, USA i Wielkiej Brytanii. Odpowiedni poziom merytoryczny zapewnia 32 osobowy, międzynarodowy zespół członków redakcji z Argentyny, Australii, Austrii, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Meksyku, Niemiec, Norwegii, Południowej Afryki, Rosji, Szwajcarii, Szwecji, USA, Węgier i Wielkiej Brytanii. Spośród prac, jakie ukazały się dotychczas w przedstawianym czasopiśmie, czytelników *Wiadomości Botanicznych* zainteresują zapewne następujące: *Industrial ecology: a review* (den F. Hond), *Pollution of the Arctic* (V. Gordeev), *Management of Wetlands* (A. J. Gilbert), *Experiences with restoration of inland freshwater wetlands in the Netherlands: lessons for science and policy-making* (H. Gosen, P. Vellinga), *Environmental changes in Sepetiba Bay, SE Brazil* (M. M. Molisani i in.), *Developing sinks for CO₂ through forestation of temperate coastal barriers: an environmental business* (H. A. T. Orellano, F. I. Isla), *Industrial ecosystem evolution of*

North Karelia heating energy system (J. Korhonen, J.-P. Snäkin), *Estimated heavy metal emissions to the atmosphere due to projected changes in the Brazilian energy generation matrix* (A. G. Vaisman, L. D. Lacerda), *Trends in food production and nitrous oxide emissions from the agriculture sector in India: environmental implications* (V. Krishna Prasad i in.), *Biogeochemistry of Chinese estuarine and coastal waters: nutrients, trace metals and biomarkers* (Jing Zhang), *The relationships of sprawl and ozone air quality in United States' metropolitan areas* (G. Emission), *Risks of global warming on montane and subalpine forests in Switzerland – a modeling study* (J. Bolliger), *Impacts of interannual climate variability on past and future forest composition* (H. Bugmann, C. Pfister), *Evidence of response of vegetation to environmental change on high-elevation sites in the Swiss Alps* (F. Keller F. i in.).

Wysoki poziom edytorski *Regional Environmental Change* gwarantowany jest przez wydawnictwo Springer Verlag, dobrze znanego wydawcę wielu eminentnych czasopism przyrodniczych. Czasopismo ukazuje się w cyklu rocznym, na jeden wolumin składają się cztery numery, łączone niekiedy po dwa lub trzy. Redagowane jest w ekonomicznym układzie